

הרב ישראל דגדוביץ

מגיד שיעורי הירושלמי בקול הדף

מה"ס 'הנחמדים מזהב', ערך יצ"ו

שמות אביו ואמו של התנא האלקי רשב"י ז"ל

אין לך תנא הידוע בשם אביו כמו רבי שמעון בר יוחאי, וראו זה פלא כי הנאון רבי יעב"ץ מוען נהרצות כי אביו של רבי שמעון כלל לא נקרא בשם יוחאי! גם שם אמו של רבי שמעון לומ בערפל, ומול מי שמעון בשם 'ספר מעשיות כתב יד' כי שמה היה 'שרה'! אנו מוצאים כי אחד מבעלי התוספות כותב את שמה המפורש 'חמי'! בר יוחאי - אֲשֶׁר יוֹלְדָתָךְ

מחבר החכמה

ויקרא בה שמה?

סיפור מוזר בהחלט נשמע לאחרונה בין החיים: איש תם וישר לא זכה להיפקד בבנים ויתהלך ערירי. התעצב האיש אל ליבו מאוד על כי נמנע ממנו פרי בטן. ויקום האיש ויעלה אל העיר מירון - אל קברו של התנא האלוקי רבי שמעון בר יוחאי, וישא קולו ויבך בתפילה ובתחנונים כי יעמוד ה' לימינו ויפקדנו בזרע של קיימא.

הגדיל האיש ואמר בקול בוכים אך נחרץ ובטוח: "לו יושיענו ה' ויתן לי פרי בטן, אם יהא זה זכר - אקראנו על שם רבי שמעון, ואם תהא זו נקבה - אקרא אותה על שם אמו של רבי שמעון". רק הוציא האיש את הדברים מפיו ויחוש כי אכן התקבלה תפילתו לרצון לפני אדון כל, וכביכול נגולה אבן כבדה מליבו.

חלפה שנה והשמחה שרתה במעונו של אותו אדם: בת נולדה לו במזל טוב ובשעה טובה ומוצלחת. אחוז התרגשות פנה היהודי לשלם את נדרו וליתן שם לבתו כאשר הבטיח אצל רבי שמעון: שם על שם אמו. אך דא עקא, שאותו אדם לא הצליח לגלות מה היה שמה. ויפן בה וכה, ניסה להתעניין אצל ידענים ובקאים, ואפילו שאל אצל חכמי תורת הנסתר אשר שמועותיו של רבי שמעון בר יוחאי מתבדרות בפיהם, והעלה חרם בידו: אף אחד מהם לא ידע לומר לו כיצד הייתה קרויה אמו של רבי שמעון....

ראיתי בספר מעשיות כתב יד

עד לשנת תשל"ז לא היה ולו שמץ של מידע על שם אמו של רבי שמעון, זאת למיטב בדיקתי את הנושא. בדיוק כשם שבדורות האחרונים ואולי אפילו עוד קודם לכן, אין אדם יודע את שמות האמהות של מרבית התנאים והאמוראים כך גם לא היה ידוע שמה של אם רבי שמעון.

אמנם אמו של רבי שמעון מהווה את פסגת השאיפות של האמהות היהודיות, וכמו שאמרו מסכת מכות (יז ב): "אמר רבא: דילידא אימיה - כרבי שמעון תיליד,

ואי לא - לא תליד", אך המציאות היא כי שמה נעלם מעמנו ונשכח ברבות הימים.

בך שסיפור כזה על נדר לקריאת שם כמו שם אמו של רבי שמעון, אם היה מתרחש קודם לשנת תשל"ז היה משאיר את הנודר במבוי סתום ומול שוקת שבורה, כשאין לו כל דרך לדעת את שם אמו של רבי שמעון.

אלא שבשנה האמורה הוציא לאור בנו של הרב יוסף משאש, ממכנאם שבמרוקו ובסוף ימיו בחיפה, את החלק השלישי מספרו של אביו 'נחלת אבות', והנה שם (עמוד לא) אנו מתוודעים לראשונה כי שמה של אם רבי שמעון היה לא אחר מאשר 'שרה'...

את הידיעה הזו, המובאת בתוך סיפור רחב ומעניין אודות סדר השתלשלות לידת רבי שמעון בר יוחאי, כותב המחבר כי הדבר 'נשאר בזכרוננו ממה שראה בספרים', מבלי לציין באיזה ספרים מדובר. בסיום המעשייה הוא כבר מפנה אותנו למקור מוגדר יותר: "כל זה ראיתי בספר מעשיות כתב יד".

יצוין כי בספריו השונים מרבה הרב משאש להביא סיפורים עתיקים ונפלאים מתוך ספרי מעשיות בכתב יד שהיו בידו. כך הוא כותב למשל בסיפור אחר: "מצאתי מציאה יקרה בספר מעשיות כת"י בלשון ערבית תונסית ישנה ועמוקה, ביד עובר אורח אחד שהיה מתאכסן בביתו, והוא קרא ופירש לפני הדברים באר היטב, שהמעשה הנזכר הועתק בספר מעשיות כת"י ישן מאוד שנמצא בספר מדרשים על קלף ישן" ('נחלת אבות' ח"ד עמ' צד). במקום אחר הוא מספר על ספר מעשיות כתב יד שהיה בידי שד"ר אחד מארץ הקודש (שם עמ' נט), או על כך שבשנת תרפ"ז בא אליו חכם אחד מארץ אשכנז, סוחר בספרים ישנים, והראה לו קובץ כת"י משנת ק"צ ושם מצא מעשיות בלשון ערבית צחה ('נר מצוה', בהקדמה למעשה יהודית) ועוד רבות.

אגב, באוצרות הסיפורים של הרב משאש אנו מוצאים מקורות בלתי נדלים לדברים שלא שמענו מעולם. אם למשל אנו דנים כאן על שם אמו של רבי שמעון בר יוחאי, הרי שהוא כותב כי מצא כתוב בכתב יד על לוח ספר 'מגן אבות' להרשב"ץ כי אביו של שמאי היה שמו ישעיה ושם אמו שולמית... הוא גם כותב שם שהתנא שמאי נקרא כך לפי שהיה מתפרנס ממלאכת שומת קרקעות - זאת בשם ספר לקומים כת"י ישן (ולהעיר שבמסכת שבת, לא א, משמע שהיה עוסק בבנין והייתה אמת הבנין בידו, ועוד אמרו במסכת סוכה, כה א, שפיחת את המעזיבה. ושמא כל ענייני נכסי דלא נידי בכלל), ועוד כיוצא באלו סיפורי נפלאות וידיעות מרעישות מעוררי השתאות ותימהון.

נם ומופת בלידת רבי שמעון

מכיון שאין אנו ברורים כלל ועיקר על מקור המעשייה, אם היא נשארה בזכרוננו ממה שראה בספרים או שהיא מקבצי כתבי היד של המעשיות שהיו בידו, ובין כך ובין כך - לא נדע עד כמה מהימנים ואמינים הם מקורותיו, שהרי בספרים אחרים לא מצאנו

מספר תוספות

כלל מקבילות לכך, הרי שראינו לנכון להעתיק את הסיפור כלשונו של הרב משאש, והבנחנו
יבחר אם לרחק ואם לקרב:

מספר תוספות

"וזה מה שנשאר בזכרוננו ממה שראיתי בספרים אודות אביו הקדוש יוחאי: הוא היה
משבט יהודה, והיה מגדולי הדור ועשיר ונכבד וקרוב למלכות וחיבה יתירה נודעת
לו בבית הקיסר אנדריינוס שחוק עצמות. ואשתו היתה שמה שרה מזרע הנשיאים - זרעו
של הלל הזקן ע"ה. ותהי שרי עקרה אין לה ולד. ועלה בדעתו של יוחאי הצדיק לגרשה
או לישא אשה אחרת עליה. ויצו שדכן אחד להמציא לו אשה צנועה והגונה ובת טובים.
ויוגד הדבר לשרה אשתו ולא אמרה לו דבר, רק הרבתה צום וצדקה ותפילה יום-יום
בהיותה לבדה בחדרה, ותבך בכי גדול לפני ה' בלב נשבר להצילה מגירושין, גם לא תהיה
צרתה בצדה. וזה במה שתלד בן.

וזה שמע קול צעקתה, ויהי בליל ראש השנה וירא יוחאי בחלומו, והנה הוא עומד ביער
גדול מלא אילנות לאלפים ולרבבות, מהם רעננים נותנים פירות ומהם יבשים, והוא
יוחאי נשען על אילן יבש. וישא עיניו וירא והנה איש מדה מראהו נורא מאד, ועל שכמו
נאד אחד מלא מים, ויעבור בכל היער וישקה איזה אילנות מהיבשים ואיזה אילנות עבר
עליהם והניחם כמות שהם יבשים. ויגיע עד האילן אשר נשען עליו יוחאי ויוציא מחיקו
צלוחית אחת קמנה מלאה מים חיים מהורים, וישקה את האילן אשר נשען עליו יוחאי
ויברכהו. ואז ראה יוחאי כי שרתה הברכה באותם מעט מים, וגאו מאד ויכסו כל סביבות
האילן ואז תיכף האילן נשא פרי, תפוחים גדולים ויקרים וסביבם מלא עלים רעננים, ויגדל
האילן עד מאד בסעיפים ופארות ועלים ופירות נותנים ריח חזק למרחוק.

מספר תוספות

וישמח יוחאי מאד על המראה ויקץ משנתו מתוך שמחה, ובכן דוכב הכתוב (תהלים קיג
ט) 'מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללו יה' ויספר את חלומו לאשתו.
ויאמר לה: חלום חלמתי ופתרונו פשוט לדעתי, היער הוא העולם, והאילנות הם הנשים,
מהם נותנים פירות ומהם עקרות כאילנות היבשים. ובראש השנה נפקדות, יש מהם להוליד,
ויש מהם נשאות עקרות. ואת בתי היא האילן שהייתי נשען עליו, והשקו אותך ממעין
הברכה להוליד בנים צדיקים.

ואמנם דבר אחד נשאר לי להבין בפתרון חלומי מדוע כל האילנות השקה אותם
מהנאד, והאילן שהייתי נשען עליו השקהו מהצלוחית. ושפך עליו את כולה,
לא השקה ממנה לא קודם ולא אחר שום אילן אחר, רק את כולה שפך על אותו אילן
שהייתי נשען עליו.

ותאמר לו אשתו: תמיהתך תמיהה, ובכן תרשיני לילך אצל הקדוש רבי עקיבא להגיד
לו את החלום, והוא יגיד לנו את פתרונו. ויאמר לה: בתי, טוב הדבר, שנינו
יחדיו נלך אליו ונספר לו את החלום, והוא ברוח הקודש אשר האציל אותו אלקים יגיד
לנו את פתרונו. ותאמר: טוב הדבר.

ויהי במוצאי ראש השנה, הלכו שניהם יחדיו אצל התנא הקדוש רבי עקיבא ויספר לו יוחאי את חלומו. ויפתור לו אשר פתר יוחאי. ואמנם הודיעו סיבת השקאת אותו אילן רק מהצלוחית, ויאמר לו: דע יוחאי כי חלומך הוא משל על הנשים היולדות והעקרות, ואשתך שרה היא מהעקרות שאי אפשר לה להוליד בשום אופן, ואך תפלתה ורוב דמעותיה אשר שפכה לפני ה' הם שזיכו אותה ונהפכה מעקרה ליולדת, והצלוחית שראית היא צלוחית של דמעותיה שנאספו, ומהם השקוה ורווה להוליד לך בנים, ולכך לא השקו מאותה הצלוחית שום אילן אחר רק אותו אילן.

1234567

שם

ויאמר רבי עקיבא אל שרה: הנך בזאת השנה יולדת בן שיאיר לישראל בחכמתו ובמעשיו. וישמחו יוחאי ושרה אשתו מאד מדברי רבי עקיבא וילכו לביתם לשלום. ותלד בן ביום חג השבועות שבו ניתנה תורה לישראל, ותמלא הבית אורה מההוד וההדר שהיה חופף עליו, וידעו כל רואיו כי ברכה בו ויאיר לישראל אור גדול, וישמחו הוריו בו מאוד ויהללו את ה' ויחלקו צדקות ויעשו משתה גדול ביום מילתו, ויקרא את שמו שמעון כי שמע ה' לקול תפילת אמו ובכיתתה".

שם אשת יוחאי: שרה!

מכאן הסיפור הנפלא והמרגש הזה אנו יוצאים כשבאמתחתנו ידיעה חשובה מאוד: אשתו של יוחאי הייתה קרויה בשם שרה.

אם קבלה היא נקבל אלא שחשוב להיות מודעים לעובדה שבימי התנאים לא היה מקובל כלל להשתמש עם השם אברהם, וכמו שכבר חידד זאת הגאון רבי חיד"א בספרו 'שם הגדולים' (מע"ג מערכת א אות לד): "וראה זה חדש שלא מצינו בתנאים שבמשנה והברייתא תנא ששמו אברהם". מה שאומר לכאורה כי גם השם שרה לא היה מקובל אצלם. והנה כאן אנו שומעים כי שם אשת יוחאי היה שרה.

ברור כי אין זו פירכא גמורה, אולם די בכך כדי להתעורר ולדון האומנם נכונה היא השמועה שהביא לנו הרב משאש בשם אותם מקורות עלומים ובלתי ידועים.

נחזור ונדגיש כי אגדה זו לא היתה ידועה מעולם עד לגילויה בידי הרב משאש, וכל הספרים שהזכירו מעשיה זו הרי שמקורם הוא מהספר האמור, והעתיקו זאת בכלי ראשון או בכלי שני, ואילו מקודם לכן לא שמע איש מעולם על אגדה מסתורית זו, ובוודאי שלא נודע כי שמה היה שרה.

מאיזה שבט היה?

אגב, אגדה זו גם מתייחסת לשאלת שורש מוצאו של רבי שמעון בר יוחאי, מאיזה שבט היה, וטוענת בוודאות כי הוא היה משבט יהודה.

בהקשר לכך חשוב לציין כי קיימת 'השערה' לפיה היה רבי שמעון בר יוחאי משבט שמעון, ואלו הם הדברים שכתב הרה"ק רבי פנחס מנחם מפילץ בספרו 'שפתי

צדיק' וענייני ל"ג בעומר. אות ג):

"אולי רבי שמעון בן יוחאי משבט שמעון, ותיקן כל מה שהיה חסרונות בשבטו, כדאיתא בילקוט שופטים שלא היה נמצא שופט משבטו מפני חטא זמרי, על ידי תיקון רשב"י זכה למעלות קדושות כמו נביא ושופט. שם היה המכשול על ידי אכילה ושתייה, כדאיתא במדרש רבה שאמרו זכחו כרצונכם צרצר יין, מוכח שעדיין לא נאסר יינם, לכך תיקן רבי שמעון בן יוחאי שלא טעם י"ג שנים אכילה ושתייה מבשר ויין רק חרובין ומים".

כיון שכל דבריו של השפתי צדיק הם בגדר אומדנא בלבד, 'אולי' כלשוננו, הרי שאם נאמנו דברי האגדה עתיקת היוםין הלזו הרי שההשערה מבוטלת מעיקרא, וברי ושמא ברי עדיף. אפס כי כאמור אין אנו יודעים עד כמה היא ברת סמכא, ומשכך נמצא כי מכלל ספק לא יצאנו, אם משבט יהודה היה או משבט שמעון, ואולי בכלל משבט אחר.

שוב מצאתי להרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין אשר כתב בספרו 'תקנת השבין' (אות ו):

"כיוצא בו אמר ר' עקיבא לר' שמעון בן יוחאי ד"ך שאני ובוראך יודעין כוחך' (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב), דגם הוא שמו שמעון ודרשינן שמות כי זה היה כוחו ושורש נשמתו, וכן קיבלתי כי הוא היה משבט שמעון, ועל כן לא נתגלה תוקף כוחו בעולם הזה ובתלמוד הנגלה אף על פי שגם בן יש ממנו בהפלגות מעלתו (סוכה מה ב) מה שאמר על עצמו ובראשית רבה (לה ב) ועוד בכמה דוכתי, מכל מקום בנגלות התלמוד לא נגלה מעלתו נגד חביריו כלל ורק בוראו וכן רק ר' עקיבא ברוח הקודש שבו להכיר הנעלמות ידע כוחו, ואף הסודות שגילה לא יתגלה סודם לעין הכל אלא בסוף יומיא".

ומקובל מפי ספרים וסופרים שבכל מקום אשר הכהן מלובלין כותב בספריו 'קבלתי' וכיוצא בזה, הרי זה קבלה בידיו מרבו הגה"ק רבי מרדכי יוסף מאיזביצא. כך שהשערות של הרה"ק מפילין כי רבי שמעון בר יוחאי היה משבט שמעון, כך הייתה מקובלת בידו של הכהן מלובלין מאת רבו הגה"ק מאיזביצא, ומי יבוא אחריהם.

אחד מבעלי התוספות: שמה היה 'חמי'!

בשנת תשנ"ו האיר לארץ ולדרים אורו של אחד מגדולי רבותינו הראשונים ומבעלי התוספות, רבינו אביגדור כהן צדק הצרפתי בספרו 'פירושים ופסקים' על התורה (הוצאת מכון 'הרי קדם'), והנה בתוך ספר זה אנו מוצאים חידוש נפלא ביותר אודות שם אמו של רבי שמעון בר יוחאי: רבינו אביגדור מגלה לנו, ולדבריו - כך מפורש בתלמוד הירושלמי, ששמה היה 'חמי'.

לצורך הבנת הדברים, כדאי להקדים את דברי התלמוד הירושלמי אשר סביב צירו סובבים הדברים, וכך הוא שאמרו במסכת שבת (פ"ט ה"ג): **"אמר רבי חייא בר בא: רבי שמעון בן יוחי, כך הוה חמי לאימיה משתעיא סנין, הוה אמר לה: אימא שובתא היא"**, (וראה גם במדרש, ויקרא רבה לד, והובא בדברי התוספות שבת קיג ב ד"ה שלא).

לפי פשטות הבנת הירושלמי, מעשה שהיה כך היה: כשהיה רבי שמעון בר יוחאי רואה את אימו מרבה לדבר בשבת, היה מזכיר לה דרך כבוד ואומר לה כי שבת היום, ומתוך כך הייתה מפסיקה את דיבוריה.

והנה רבינו אביגדור כהן צדק בספרו האמור הביא את דברי הירושלמי האמורים והוסיף עליהם גופך משלו, וכך כתב (פרשת בשלח, פסוק כב-ג):

"אמר רבי חייא בר אבא: רבי שמעון בן יוחי כד חמי אימיה מישתעי סגי, אמר לאימיה: אימא, שבתא היום! ושתקא. פירוש: כשאמו היתה מדברת בקול גדול, אז אמר לה: אמי, שבת היום והיתה נמנעה מלצעוק בשביל השבת, וחמי היה שמה".

ויפה הבחין כאן הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א (בספרו 'מנוחת שלום' ח"ט סי' יג, וחזר וכתב בן בעוד כמה מספריו) שכבר מתחילת דברי רבינו אביגדור הצרפתי אנו למדים ^[אוצר החכמה] חידוש עצום, שרבי שמעון בר יוחאי לא אמר לאמו 'שבת היום' מפני שהיא הייתה מרבה בדברים אלא מפני שהייתה מדברת בקול גדול, גבוה ורם? והוא חידוש עצום שאין לדבר בשבת בקול רם.

לאחר מכן מוסיף הגרי"ח סופר ומתייחס לחידושו הגדול של רבינו אביגדור, אשר מדבריו ^[הדף 1234567] נראה כי הוא הבין שכך מפורש בתלמוד הירושלמי, כי שמה של אם רבי שמעון היה 'חמי', וכך הוא כותב:

"ותו למדנו מרביו ז"ל דשם אמו של התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי ע"ה היה 'חמי' וכמפורש בדבריו, והוא חידוש נפלא.

ונעלם ממני ולא ידעתי מדוע נזקק רבינו אביגדור ז"ל לפרש בן דחמי היה שם אמו של רבי שמעון בר יוחאי, ולא פירש כפשוטו, דהיינו בשעה שהיה רבי שמעון רואה שאמו מדברת, שחמי פירשו רואה, אחר שהירושלמי מלא וגדוש בתיבת 'חמי', ופירושה לראות, ולדוגמא עיין ירושלמי ברכות (דף א עמוד ב) ועוד.

ואולי רבינו אביגדור ז"ל פירש בן משום שבירושלמי כתוב 'כד חמי אימיה' ולא כתוב 'כד חמי לאימיה' בנוסח דידן, ולכן פירש דהכוונה ששם אמו 'חמי' ודוק היטב. ועדיין יש לעיין בה, כי כמדומה לי שלפי פירוש רבינו אביגדור ז"ל היה הירושלמי צריך לומר 'כד אימיה חמי' ולא 'כד חמי אימיה' דוק וצ"ע.

מיהו יתכן כי רבינו אביגדור לא הוציא את דבריו מהירושלמי, שהרי כאמור יש לפקפק בכך, כי אם מסורת הייתה בידו כי שמה של אם רבי שמעון היה חמי, ולפיכך הוא בא לפרש את הירושלמי באופן כזה שיעלה בקנה אחד עם המסורת שבידו.

בכל אופן, שפתותיו של רבינו אביגדור ברור מללו: שם אם רבי שמעון היה חמי! והאמת תאמר כי לא ידוע לנו מה עשה אותו אדם שעם סיפורו פתחנו את המאמר, אך בהתאם לנתונים האמורים כאן הרי שאם חפץ היה לצאת ידי חובת שניהם, היה עליו לקרות לבתו בשם: שרה חמי...

יוחאי - אין שמו כך!

אם סבורים אתם שרוח המסתורין אופפת רק את שם אמו של רבי שמעון בר יוחאי, וזאת אולי מפני ששמה לא פורש בדברי חז"ל, דעו כי הגאון הנודע רבי יעב"ץ יוצא